Un Bildungsroman epistolar

Dragoș VARGA

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
„Lucian Blaga” University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
E-mail: dragos.varga@ulbsibiu.ro

An Epistolary Bildungsroman

Abstract: The present article focuses on one of the most interesting Romanian literary epistolary, An Epistolary Novel, by I. Negoițescu and Radu Stanca, both members of Literary Circle of Sibiu. The re-editing of the correspondence of the two writers completes, where possible, the collection of letters, but also passages censored in the first edition. It also offers an interesting research core for Romanian literary studies from the perspective of so-called memory studies and life writing. The epistolary „novel” is, in fact, a „bildungsroman,” as Negoițescu characterized it, and also a fresco of the Romanian literary life from 1943 until 1961, with the related cancans, with the little mischief and chicanery, with the obstacles to be overcome in the editorial and the artistic world.
Keywords: biographical genres, epistolary, Ion Negoițescu, Radu Stanca.

Citation suggestion: Varga, Dragoș. “Un Bildungsroman epistolar.” Transilvania, no. 11-12 (2022): 61-65. https://doi.org/10.51391/trva.2022.11-12.07.

Un moment cu adevărat important pentru piața editorială din România îmi pare a fi re-editarea[1], respectiv re-reeditarea[2], la un an distanță, a corespondenței dintre I. Negoițescu și Radu Stanca, inspirat reunită de cel dintâi, la momentul publicării sale, în 1978, sub titlul *Un roman epistolar*. Ediția din 1998, de la editura Dacia, care s-ar fi dorit o recuperare esențială pentru istoria literară de la noi, nu a avut nici pe departe ecourile scontate, atât din cauza unei promovări deficitare, cât și a detaliilor editoriale și tehnice ale cărții, de la litere prost imprimate, lipsa unei corecturi profesioniste până la legarea efectivă a volumului. Re-reeditarea corespondenței celor doi cerchiști reprezintă nu doar un gest recuperator de istorie literară, ediția de față încercând să completeze, acolo unde a fost posibil, colecția de scrisori, dar și pasaje cenzurate în prima ediție, ci și un nucleu interesant și ofertant de cercetare pentru studiile literare românești din perspectiva așa-numitelor studii ale memoriei (*memory studies*) și de scriere a vieții (*Life Writing)*.

La momentul apariției, epistolarul cerchist fusese primit cu destul de mult entuziasm de către critica de întâmpinare, relevantă fiind, în acest sens, cronica pe care i-o dedică Nicolae Manolescu în „România literară”, acesta notând că aveam a face cu „o carte de o remarcabilă finețe intelectuală, dincolo de documentul ca atare al formării unei generaţii”[3]. Criticul subliniază totuși că pierderea multora dintre scrisorile lui Radu Stanca (așa cum mărturisea I. Negoițescu în preambulul volumului) dezechilibrează oarecum „romanul”, din cele două personaje, unul lăsându-se doar ghicit, în vreme ce celălalt „își taie partea leului”: „Incitatorul pare a fi de aceea I. Negoiţescu, fără tenacitatea căruia probabil că nu s-ar fi închegat corespondenţa. Activ, agitat, în ebuliţie permanentă a ideilor, orgolios şi ardent schillerian, criticul are în faţă un poet nesigur de el şi un om, în ciuda bolii, echilibrat şi statornic. [...] Epistolele lui I. Negoiţescu conţin o nesecată promisiune, forfotesc de idei care angajează pe toţi cei din jur şi chiar literatura română în ansamblul ei. Acesta e şi faptul cel mai caracteristic. Retractilităţii prietenului din Sibiu, criticul îi răspunde printr-o continuă angajare”[4]. Cât privește „pierderea” scrisorilor de către Negoițescu, lucrurile sunt lămurite de îngrijitorul și postfațatorul ediției de față, Ion Vartic, unul dintre cei mai avizați exegeți ai Cercului Literar de la Sibiu; într-o notă a volumului, acesta explică că nu era posibil ca I. Negoițescu „să spună pe șleau” adevărul, și anume că scrisorile respective fuseseră în realitate distruse, și la îndemnul lui Doinaș, de către părinții săi în momentul arestării sale, în 1961, de frica unei posibile percheziții. În plus față de dezvăluirea de către Negoițescu a acestui aspect (în *Straja dragonilor*, autobiografia sa), Ion Vartic menționează și un alt aspect interesant: „...aflând că scrisorile lui Radu au fost arse, Doti Stanca a avut un șoc traumatic, suferind multă vreme la gândul că, în romanul epistolar, imaginea soțului ei e atât de ciuntită”[5]. Cosmin Ciotloș subliniază, pe bună

dreptate, că ediția de față este o cu totul altă carte față de cea din 1978, nu doar prin recuperarea, din manuscrise, a câtorva mii de cuvinte (ce contextualizează anumite poziționări ideologice, interacțiunea cu personaje neagreate de cenzura comunistă, precum Monica Lovinescu, sau aspecte ce țin de sfera intimului), ci, mai ales, prin consistentul aparat critic pe care-l oferă Ion Vartic în subsolurile volumului, realizând „un adevărat roman paralel”[6] cu episoade de istorie literară extrem de incitante, avându-i drept protagoniști pe Aurel Baranga ce refuză montarea *Donei Juana*, pe Paul Cornea ce blochează mîna de ajutor pe care Crohmălniceanu voia să o întindă Cercului, pe „jupânul” Liviu Rusu („Titircă”), ranchiunos pe cerchiști din cauza ecourilor publice ale scrisorii lor către Lovinescu, cu frații Aichelburg care efectuau, la cerere, în mod profesionist, horoscoape etc.

Epistolarul devine astfel, lăsând la o parte calitatea de «bildungsroman», de roman al formării spirituale celor doi tineri, cum îl caracteriza Negoițescu, și un soi de frescă a lumii literare din anii ce au urmat celui de-Al Doilea Război Mondial, până în 1961, cu cancanurile aferente, cu micile răutăți și șicane, cu obstacolele de surmontat în lumea editorială, cultural-artistică etc. Esențială rămâne însă fervoarea cu care cei doi, dar mai ales Negoițescu, își prezintă și își susțin proiectele artistice. În *Prefața* „romanului epistolar” I. Negoițescu nuanțează această tentație juvenilă a exaltărilor de tot felul: „Ca să fac o mărturisire, ce ciudate și aproape neverosimile mi se par astăzi acele depărtate exaltări religioase și temperamentale, în curiosul și probabil confuzul lor impact cu esteticul! Căci nici Radu, nici eu nu aveam de fapt vreo vocație mistică. [...] Caracterul exploziv al acestor exaltări îl pot explica, tot pe baza scrisorilor, prin dureroasa noastră conștiință a ‘turnului de fildeș’. Fiindcă pentru noi ‘turnul de fildeș’ însemna un blestem de care voiam să scăpăm. De fapt, voiam un public, și când l-am avut, zbuciumul delirant a încetat”[7]. În egală măsură, proiectul euphorionist nu avea cum să fie decât unul exaltat, ținând cumva de trăsăturile personajului ales de ei drept simbol central al aventurii lor spirituale. Privit în ansamblul lui, idealul euphorionic se constituie într-o fabuloasă utopie literară, chiar dacă, o dată elaborat conceptul şi cristalizată fiind ideea restaurării goetheene, Negoițescu se grăbește să identifice peste tot, în creațiile colegilor săi, semne ale euphorionismului. Lucrarea lui Ştefan Aug. Doinaş despre *Tragic şi demonic* devine prima teză euphorionică, *Istoria*... sa se dorește o întrupare a aceloraşi principii, iar de la prietenul său, Radu Stanca, aşteaptă fundamentarea teatrului euphorionic şi, implicit, a clasicismului românesc: „Rolul tău în teatru românesc nu se poate mărgini la creația literară (eşti mult mai complex dăruit, social vorbind), oricât de superbă, ci se cere extins la realizarea spectacolului într-o nouă formulă, cea mare, cea cu adevărat artistică, ce să ne scoată din înfundătura periferică-balcanică. Dacă visez, împreună cu tine, la arta nouă (eşti singurul meu tovarăş în această proiecție fabuloasă şi cred că şi eu îți sunt ție punct de sprijin real), e şi puțin calcul tactic: prin teatru biruie o mare perioadă de fundamentare. Epoca Goethe-Schiller, pe care se bazează toată cultura germană, s-a impus şi ea prin teatru, prin spectacol, şi istoria teatrului german e istoria cea mai exactă a culturii germane”. Supralicitarea „clasicității” în cadrul grupării ia uneori forme de-a dreptul hazardate, după cum se vede şi din alte afirmații ale lui I. Negoițescu referitoare la opera dramatică a lui Radu Stanca, operă de la care se aştepta ruptura față de tradiția teatrală din spațiul românesc:

> „... sunt absolut convins că tu vei începe teatrul românesc. Tu vei fi autorul nostru clasic. Nimeni nu-ți poate sta alături în literatura română” (în scrisoarea din 19 mai 1947); câțiva ani mai târziu, în scrisoarea din 17 septembrie 1951, comentând piesa *Dona Juana*, criticul euphorionist se menține în sfera aceloraşi obsesii, ale „începuturilor”: „Ceea ce mă uimeşte mai mult e extraordinarul tău simț dramatic, nu numai ca dialog, dar în primul rând ca situație dramatică perfectă, nod rotunjit cu pricepere desăvârşită. Şi totul se întâmplă ca într-o fugă de Bach, cu exactitate tehnică simplă şi elocventă. Aici e ruptura în literatura noastră, trecerea de la talent şi diletantism la cultură şi vocație. Cu tine începe în literatura română: Teatrul nou”.

Epistolarul nego-stancian, impregnat de obsesiile cerchiste privind fundamentarea clasicismului românesc, relevă însă o parte din trăsăturile pe care G. Călinescu le semnala ca fiind cele ce definesc societatea clasică: „Nota ei distinctivă este de a se izola în mijlocul celei mai furtunoase vieți însă ca între pereți de sticlă. Clasicul e un academic care se plimbă cu câțiva prieteni de conformația sa spirituală printre evenimente şi le contemplă cu ‘indiferența’ de care am pomenit, căutând a le raporta pe loc la universal. Clasicul e un sociabil (însă distant) cu oameni la fel de capabili de a se abstrage şi forma lui de sociabilitate găseşte expresie în dialog. [...] Când conversația nu putea fi realizată în salon ea se transformă în corespondență. Înțeleg o corespondență care, pornind de la contingențe, se ocupă în fond cu schimbul de idei generale”[8]. Într-o astfel de „societate” şi cu astfel de artişti se întrupează principalele idei ale esteticii cerchiste. Mereu în căutarea unui public pe măsură, dorind să evite „turnul de fildeş” al romanticilor, distanți însă față de „gloata” literaților de ocazie, membrii Cercului sunt, în acelaşi timp, şi o emulație a lumii universitar-academice, a cenaclurilor, a colocviilor nocturne etc. Cât priveşte corespondența, după cum subliniam şi cu altă ocazie[9], ea reprezintă pentru cerchişti - în urma răspândirii lor prin diferitele colțuri ale țării (Cluj, Sibiu, Craiova, Bucureşti), mai târziu şi în afara ei – nu numai o formă de dialog, ci şi un mod de manifestare a virtuților literar- eseistice. Epistolarul dintre I. Negoițescu şi Radu Stanca, dincolo de latura sa

documentară, e întemeiat pe o „idee explicit romanescă" prin care, pe modelul Goethe – Schiller, se trasează nu numai traiectul formării intelectual-artistice a celor doi, dar şi cel al desăvârşirii unei fecunde prietenii. G. Călinescu notează, în studiul mai sus amintit, că şi prietenia este proprie mentalităţii clasice; ea se întemeiază „pe o stimă reciprocă, ieşită din sentimentul că toţi au aceeaşi edificare asupra lumii morale şi că concurenţa e o absurditate într-o lume literară în care fundamentul e locul comun, în înţelesul cel mai nobil al cuvântului". Cultivarea ei între membrii Cercului transformă simpla solidaritate de vârstă şi de idealuri într-o adevărată „mistică a prieteniei literare"; prietenia dintre I. Negoiţescu şi Radu Stanca, aşa cum reiese din paginile epistolarului, este probabil prima mare prietenie a literaturii noastre, egalată în intensitate intelectual-artistică poate doar de aceea dintre Eminescu şi Creangă sau cea dintre Matei Călinescu şi Mircea Ivănescu. În tragedia *Ostatecul*, Radu Stanca transpune literar sentimentul înălţător al prieteniei, un posibil model fiind cea dintre el şi I. Negoiţescu; transfuzia sufletească, excesul de pasionalitate ce-i leagă pe protagoniştii piesei, Abatirs şi Kleomede, se regăsesc într-o bună parte din corespondenţa lor: *„Abatirs: Eu m-am născut din tine, tu te-ai născut din mine. Fiecare năzuinţă din tine răspunde în mine, ca fluturii de nisip ce alunecă dintr-o clepsidră în alta. Ai întins braţul spre mine, iată braţul meu. Ai întins obrazul spre mine, iată obrazul meu, Kleomede! Prieten drag! Să pecetluim marea noastră împlinire"* (II, 3). Limita dintre literar şi real este vizibil estompată ori de câte ori se pune problema prieteniei, astfel încât, într-o scrisoare din 25 martie 1947, citim aceste cuvinte, desprinse parcă din piesa stanciană: „... Şi nu îmi fac iluzii în ce priveşte modul iubirii mele: în adevăr, un egoist fără scăpare, eu iubesc în tine imaginea mea, în tine mă recunosc într-o posibilitate echilibrată. Cu cât mă iubesc cu mai multă furie, cu atât te iubesc mai mult, simt că fără tine, care eşti singura mea certitudine, totul se sfărâmă în mine. Iată de ce cât timp m-am îndoit de tine nu a fost un sentiment de şovăială faţă de personalitatea ta obiectivă, cât criza mea, îndoiala cufundată în imaginea mea [...] În fiecare moment erai în faţa mea, simţeam cum mă priveşti, cum în adevăr iei parte la ceea ce mi se întâmplă. Şi prin tine, un eu ideal mă privea, eu mă priveam prin ochii modelului meu suprem"[10]. Fraze precum acestea îl determină pe Eugen Simion să concluzioneze că romanul epistolar al lui I. Negoiţescu — Radu Stanca este „prea literar" pentru a susţine ideea de involuntară literaritate a speciei, imputându-i lui Livius Ciocârlie că îl consideră astfel, deşi demonstraţia lui nu convinge[11]. În cartea sa din 1981, *Mari corespondenţe*, în capitolul dedicat romanului epistolar dintre Radu Stanca și Ion Negoițescu, Livius Ciocârlie afirma, pe bună dreptate, că corespondența celor doi nu suferă, ca altele, de „tehnicism scriitoricesc", subliniind că, în general, nu stilul face interesul acestor scrisori:

> „El este prea adesea ușor vetust, și asta deoarece transcrie – în ciuda deciziei adoptate – ticuri de literați uneori dezvoltate în compuneri sârguincioase ce dau senzația de a fi adresate unui public mai larg"[12]. În finalul capitolului, criticul nu ezită a plasa volumul alătură de cărți precum *În căutarea timpului pierdut, Călătorie la capătul nopții*, *Tropicul capricornului* sau *Viața ca o pradă* prin alinierea într-una din „marile orientări ale secolului: a desființa frontiera dintre viață și literatură prin manifestarea în spațiul fiecăreia a potențelor amândurora"[13].

Interesant de urmărit în paginile epistolarului este și oscilarea celor doi între fascinația pentru un burg care „participase" implicit la construirea proiectului euphorionist, *topos* al multora din paginile de poezie ale lui Radu Stanca, și deznădejdea poetului de a se regăsi claustrat în el după disoluția Cercului, între atracția pentru oportunitățile capitalei în ceea ce privește realizarea proiectelor literar-culturale și oroarea față de „mizeria spirituală a Bucureștilor". De fapt, după cum reiese din epistolar, nu atît „mizeria spirituală a Bucureştilor" îi înspăimânta, nici faptul că metropola bucureşteană reprezintă „haosul, babilonia şi uruirea cabotină", cît posibilitatea renunţării la confortul şi la tabieturile de acasă. Într-o scrisoare din 13 septembrie 1946, Radu Stanca detecta, în această oroare refulată pentru deranj, lipsa unei anume boeme necesare pentru adaptarea la spiritul atât de viu al capitalei; nu boema le lipseşte, însă, tinerilor artişti, ei aparţinând unei boeme de tip aristocratic, în sens matein, ci puterea de a renunţa la *toposul* impregnat de fantome ale trecutului din bătrânul burg. Ulterior poetul va resimţi tot mai pregnant sentimentul dureros al izolării. Încă din primele scrisori adresate lui I. Negoiţescu, Radu Stanca accentuează această ruptură produsă de inevitabila despărţire ce va influenţa în mod evident raporturile sale cu Sibiul: „Pe aici atmosfera a devenit macabră, o dată cu plecarea ta. Aseară, însoţit de câteva fantome, am încercat să parcurg traseul medievalesc care ne plăcea atât de mult. Dar n-am fost în stare nici Fingerlingul să-l cobor. Mi s-a părut atât de nefiresc de lung, încât m-am întors tocmai când ajunsesem sub portalul lui. [...] Şi mi-am dat seama că cea mai impresionantă doză de farmec din păienjenişul plimbărilor noastre, ca şi Sibiul însuşi, o constituie colocviile cu care acompaniam escapadele nocturne"(scrisoarea din 18 octombrie 1945)[14]. Pe măsură ce înaintează în timp, ruptura se acutizează, astfel încât oraşul- poveste devine, rând pe rând, „cimitir al tinereţii noastre", „colivia sibiană", „burgul infern", nemaipăstrând parcă nimic din strălucirea de altădată. De la fascinaţia începuturilor literar-artistice, animate de sentimentul atât de intens al solidarităţii intelectuale, până la suferinţa nedisimulată a autoexilatului, determinată de sentimentul, nu mai puţin intens, al damnării, Sibiul suferă o metamorfoză radicală: „Iată încă o toamnă pe care o înmormântez la Sibiu. Singurătatea claustrală de

aici mi-e din ce în ce mai grea. Lipsa oricărui schimb intelectual mă oţăreşte şi închipuie-ţi, când în plus nici cărţile pe care le caut nu le găsesc, îmi dă impresia unui exil. Mă simt uneori ca Ovidiu la Tomis" (scrisoarea din 18 noiembrie 1950)[15]. Nu e vorba de inconsecvenţă, nici de vreun capriciu sau de poză, ci de o *prise de conscience* a statutului periferic al urbei în contextul mai larg al culturii naţionale. În lipsa colocviilor nocturne, a entuziasmului juvenil, burgul pare a semăna tot mai mult cu o închisoare, *écart*-ul dintre capitală şi Sibiu accentuându-se tot mai tare, cei doi dorind orice preţ să răzbată prin hăţişurile şi meschinăriile lumii artistice. Într-o scrisoare datată 4 februarie 1949, Radu Stanca îi mărturisea lui I. Negoiţescu că, pe lângă insatisfacţiile determinate de condiţia sa de scriitor, nici situaţia sa în teatru nu era destul de limpede, atât financiar, cât şi din punctul de vedere al carierei, neputând avea nici un fel de libertate de mişcare; orice iniţiativă artistică trebuia, la momentul respectiv, supusă controlului directorului artistic, rolul său mărginindu-se la acela de asistent (e vorba de perioada premergătoare premierei spectacolului cu piesa *Casa din câmpie* de S. Marşak, ce are loc pe 13 februarie 1949, primul spectacol semnat de Radu Stanca în calitate de asistent de regie): „Duc repetiţiile, dar oarecum pe linia indicată de altul. E o muncă destul de grea şi o fac puţintel cu mâinile legate. [...] În privinţa scrisului nu e nevoie, cred, să-ţi mai spun că n-am înjghebat de luni de zile un rând. Am ajuns la o vârstă când lucrul pentru sertar nu mă poate atrage. Aşa ceva merge numai în prima tinereţe literară sau la culmea drumului artistic. Când însă eşti în plin mers munca literară cere ecouri [...] şi apoi acest contact continuu cu un teatru complet opus celui ce-mi este propriu, îmi retează mereu aripile. Şi evident nu sunt suficient înţeles şi nici eu nu mă simt în largul meu. Îmbrac atunci peste costumul lui Oedip un trencicot şi fac meseria cum pot"[16]. Situaţia se va îndrepta însă în cursul aceluiaşi an, o dată cu numirea sa în funcţia de regizor, calitate în care îşi va desfăşura, cu o mai mare larghеţe, propria concepţie artistică asupra spectacolului teatral.

Slalomurile printre hăţişurile unui repertoriu deseori impus sunt din ce în ce mai multe, astfel încât toată activitatea sa regizorală implică, în plus, şi o adevărată artă a compromisurilor, pe care, evident poetul o împărtăşeşte lui Nego. Despre montarea spectacolului cu piesa *Moştenirea fatală*, „farsă cu oarecare haz", notează cu satisfacţie că a reuşit să-i imprime şi oarecare poezie, despre alta, *Costache Bălan*, piesă ţărănească, îi scrie lui I. Negoiţescu că e cea mai mare măgărie ce i-a fost dat să citească, la fel ca şi *Mireasa desculţă*, „sinistră măgărie", jucată la Cluj de o echipă sibiană, iar în urma premierei cu piesa anostă *Guvernatorul provinciei* este criticat la o şedinţă de producţie de un inspector ("cap idiot, privire ascunsă sub frunte, brută") pentru că spectacolul nu ar fi avut „nivel ideologic": „Spectacolul ca realizare artistică a fost însă, după opinia unor oameni subţiri, grandios. Adevărul e c-am izbutit cea mai frumoasă mizã-n scenă de până acum. Nimic şablon, mişcări simbolice, ansambluri plastice etc. etc. Bineînţeles, realismul socialist poetizat a derutat, dar eu mi-am controlat vocaţia". La finalul unei prime stagiuni, în care-şi exersează înclinaţiile regizorale în condiţiile unei politici culturale dezastruoase, Radu Stanca se mulţumeşte a constata, în ceea ce-l priveşte, o vizibilă creştere în plan profesional, dar şi în „dezgust estetic", sentiment care nu-l va părăsi până la sfârşitul vieţii.

Nucleele tematice ale corespondenţei sunt, evident, mult mai multe, cei doi trecând cu relativă uşurinţă de la expunerea proiectelor literare şi cultural-artistice sau editoriale, la cancanuri ale vieţii literare sau la episoadele de exaltare sau deznădejde erotică. Cu siguranţă, romanul epistolar al celor doi scriitori cerchiști rămâne o carte fundamentală pentru înțelegerea uneia dintre cele mai interesante grupări literare de la noi și, mai mult, o excelentă probă de „scriere a vieții".

Acknowledgment: This work was supported by a grant of the Romanian Ministry of Education and Research, CNCS/CCCDI - UEFISCDI, project number PN-III-P3-3.6-H2020-2020-0160, contract no. 55/2021.

Note:

1. I. Negoițescu; Radu Stanca, *Un roman epistolar* (București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2021).
2. I. Negoițescu; Radu Stanca, *Un roman epistolar* (Iași: Polirom, 2022).
3. N. Manolescu, „Dialogul criticului cu poetul", *România literară*, nr. 24, 15 iunie, 1978.
4. Ibid..
5. I. Negoițescu, Radu Stanca, *Un roman epistolar* (București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2021), 9-10.
6. Cosmin Ciotloș, „Secretul corespondenței", *Dilema veche*, nr. 947, 2 – 8 iunie 2022. https://dilemaveche.ro/sectiune/la-zi-in-cultura/carte/secretul-corespondentei-637186.html
7. INegoițescu, Stanca, *Un roman epistolar*, 10-11.
8. G. Călinescu, „Sensul clasicismului", în *Principii de estetică* (București: EPL, 1968), p. 359.
9. Dragoș Varga, *Radu Stanca. Sentimentul estetic al ființei* (Iași-Sibiu: Editura Timpul – InfoartMedia, 2010), 61.

10. Negoițescu, Stanca, *Un roman epistolar*, 134-136.
11. Eugen Simion, „Literatura și corespondența", *România literară*, nr. 3, 14 ianuarie, 1982.
12. Livius Ciocârlie, *Mari corespondențe* (București: Tracus Arte, 2019), 281-282.
13. Ibid., 313.
14. Negoițescu, Stanca, 19.
15. Ibid., 328.
16. Ibid., 249-251.

Bibliography:

Călinescu, G. *Principii de estetică* [Principles of Aesthetics]. Bucharest: EPL, 1968.
Ciotloș, Cosmin. "Secretul corespondenței" [The Secret of the Epistolary]. *Dilema veche*, no. 947, June 2-8, 2022. https://dilemaveche.ro/sectiune/la-zi-in-cultura/carte/secretul-corespondentei-637186.html.
Ciocârlie, Livius. *Mari corespondențe* [Great Correspondences]. Bucharest: Tracus Arte, 2019.
David, Maria. "Radu Stanca – Geografii ale angoasei: existenţialismul lui dintr-o perspectivă geocritică" [Radu Stanca – Geographies of the Angst: His Existentialism from a Geocritical Perspective]. *Transilvania*, no. 3, 2018, 20-25.
Manolescu, Nicolae. "Dialogul criticului cu poetul" [The Critic's Dialogue with the Poet]. *România literară*, no. 24, June 15, 1978.
Morariu, David. "Poetica stancianã și conceptul de (in)tranzitivitate" [*Radu Stanca's Poetry and the Concept of (In)transitivity]. Transilvania,* no. 3, 2018, 13-19.
Nechit, Diana. "Radu Stanca și mitul lui Oedip: scrieri și rescrieri" [*Radu Stanca and the Myth of Oedipus: Writings and Re-Writings]. Transilvania,* no. 3, 2018, 1-7.
Negoițescu, I, and Radu Stanca. *Un roman epistolar* [An Epistolary Novel]. Bucharest: Editura Muzeul Literaturii Române, 2021.
Rădescu, Cătălina. "Don Juan la feminin" [The Feminin Don Juan]. *Transilvania*, no. 3, 2018, 9-12.
Simion, Eugen. "Literatura și corespondența" [The Literature and the Correspondence]. *România literară*, no. 3, January 14, 1982.
Varga, Dragoș. *Radu Stanca. Sentimentul estetic al ființei* [The Aesthetic Sense of Being]. Sibiu, Iași: Timpul – InfoartMedia, 2010.
Varga, Dragoș. *În căutarea naratorului perfect* [In Search of the Perfect Narrator]. Iași: Institutul european, 2011.
Varga, Dragoș. "Poetul neo-antropocentrist, filosoful egocentrist şi epistolarele" [The Neoanthropocentrical Poet, the Egocentrical Philosopher and their Epistolaries]. *Transilvania,* no. 9, 2009, 89-92.
Varga, Dragoș, and Ștefan Baghiu. "Theories of the Biographical Genres in Romanian Postwar Criticism." *Transylvanian Review* XXVIII, Supplement No. 1 (2019): 33-43.
Varga, Dragoș. "A Cultural Obsession: The Foundation Of Romanian Classicism." *Transilvania,* no. 1, 2019, 57-60.